

„Kwartalnik Filmowy” nr 131 (2025)
ISSN: 0452-9502 (Print) ISSN: 2719-2725 (Online)
<https://doi.org/10.36744/kf.4552>
© Autor; licencja Creative Commons BY 4.0
Wspomnienie; materiał nierecenzowany

Krzysztof Loska
Uniwersytet Jagielloński
<https://orcid.org/0000-0003-4078-798X>

Nasza miłość jest pożegnaniem

Keywords:
Andrzej Pitrus

Abstract
Our Love Is a Farewell
A memory of Professor Andrzej Pitrus (1968–2025).

Słowa kluczowe:
Andrzej Pitrus

Abstrakt
Wspomnienie o Profesorze Andrzej Pitrusie (1968–2025).

Historia artykułu

zgłoszono: 2025.07.17; przyjęto: 2025.08.05; opublikowano: 2025.09.30

Oświadczenie o konflikcie interesów

Autor nie zgłosił żadnego potencjalnego konfliktu interesów.

Nie przypuszczałem, że to pożegnanie i że piszemy do siebie ostatni raz. W niezobowiązujących esemesach Andrzej zachęcał mnie do obejrzenia wystawy fotograficznej *Dwugłos* w Galerii Tade Makowski w Oświęcimiu i proponował krótką wyprawę do naszego rodzinnego miasta, by zobaczyć obrazy Salvadora Dalego w Tichauer Art Gallery. Kilka dni później odebrałem od koleżanki wiadomość, w którą nie mogłem uwierzyć: 7 lipca 2025 r., w nocy z niedzieli na poniedziałek, w hiszpańskim mieszkaniu w Torrevieji zmarł Andrzej Pitrus. Pisanie wspomnienia o osobie, z którą przez całe życie – to nie eufemizm! – łączyła mnie przyjaźń, jest czynnością nie na miejscu, ze względu nie tylko na wiek zmarłego (w listopadzie obchodziłby 57. urodziny), ale też wiele innych okoliczności. Podsumowanie dorobku uczonego, który kończył pracę nad książką *Oślepieni. Douglas Sirk i Rainer Werner Fassbinder w dialogach* oraz realizował nowy projekt z zakresu *art-based research*, wydaje się przedwczesne.

Poznaliśmy się w szkole średniej (I LO im. Leona Kruczkowskiego w Tychach), choć mogliśmy znacznie wcześniej, ponieważ chodziliśmy do tej samej podstawówki (jednak w dzieciństwie niewielka różnica wieku sprawiała, że nie zwracało się uwagi na uczniów z niższych klas). Połączyły nas zainteresowania literackie, muzyczne, a przede wszystkim filmowe – regularnie chodziliśmy do dwóch tyskich kin („Andromeda” i „Halka”) oraz jeździliśmy do katowickiego DKF-u przy ul. Szafranka 9 (dziś w budynku tym mieści się siedziba muzeum miejskiego), gdzie mieliśmy okazję zapoznać się z twórczością Orsona Wellesa i Andrieja Tarkowskiego. Obszarem jego aktywności, który mniej znałem, był udział w spektaklach Amatorskiego Teatru Ruchu i Pantomimy „Migreska” w Tychach.

Studia filmoznawcze w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpocząłem w 1986 r. Andrzej został na nie przyjęty rok później i z jego nowymi kolegami wynajeliśmy piętro domu przy ul. Dobrego Pasterza w Krakowie (w sąsiednich pokojach mieszkali Jacek Ziemek i Ireneusz Skupień – przyszli doktorzy nauk humanistycznych – oraz Jacek Cegiełka – obecnie redaktor naczelny miesięcznika „Kino”). Pod koniec lat 80. grupa zapaleńców postanowiła stworzyć pismo filmoznawcze – i tak powstał zredagowany po amatorsku i wydrukowany na powielaczu pierwszy numer kwartalnika „Easy Rider. Teoria – Analiza – Krytyka”, w którym ukazały się cztery nasze teksty (poświęcone autotematyzmowi, reprezentacji, horrorowi i science fiction). W tamtych czasach filmy oglądało się albo w kinie – działały jeszcze w Krakowie liczne DKF-y – albo w domu na magnetowidzie. Posiadałem jednej z największych kolekcji kaset VHS był Andrzej Pitrus, toteż właśnie u niego spędzało się długie godziny na poznawaniu nowości kina niezależnego i popularnego.

Studia ukończyliśmy w pogodny czerwcowy dzień 1991 r. – Andrzej rok przed czasem – broniąc prac magisterskich napisanych u tego samego promotora (Profesor Wiesław Godzic) i recenzowanych przez Profesor Alicję Helman. Rozprawa Pitrusa zatytułowana *Gore, seks, ciało, psychoanaliza. Pułapka interpretacyjna* została opublikowana przez siedleckie wydawnictwo, które patronowało również naszemu „Easy Riderowi”. Obaj zostaliśmy na Uniwersytecie Jagiellońskim – ja rozpocząłem studia doktoranckie, a on pracę na stanowisku asystenta w Katedrze Filmu i Telewizji. Dołączyłem do niego trzy lata później, tuż po obronie doktoratu na temat dekonstrukcjonizmu w teorii filmu. W 1995 r. Andrzej uzyskał stopień

doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Kino kultu. Rozpad konwencji gatunkowych* – przygotowanej, podobnie jak moja, pod kierunkiem Wiesława Godzica – która ukazała się w 1998 r. w założonym przez niego wydawnictwie Rabid (nazwa nawiązuje do tytułu filmu jednego z naszych ulubionych reżyserów).

Dzięki niestrudzonej aktywności wydawniczej Andrzeja na półkach księgarskich pojawiło się kilkadziesiąt monografii filmoznawczych i medioznawczych napisanych przez naukowców reprezentujących większość ośrodków akademickich w kraju. W latach 90. prowadził zajęcia na studiach dziennych i zaocznych, pisał artykuły do prestiżowych czasopism naukowych („Kultura Współczesna”, „Kwartalnik Filmowy”) oraz eseje krytyczno-filmowe dla „Kina” i „Filmu”, ale pracował również w krakowskim ośrodku telewizyjnym. Wspólnie z Mirosławem Klotzerem (kolegą ze studiów) realizował tam program poświęcony nowościom kinowym o znaczącym tytule „Przepraszam, pomyłka”, który przez trzy lata prowadziła Marzena Rogalska (jej stałymi gośćmi byli między innymi Jerzy Armata i piszący te słowa). Innym obszarem pozauniwersyteckiej działalności Andrzeja była współpraca z Andrzejem Kucharczykiem, dyrektorem Krakowskiego Centrum Kinowego ARS, z którym wydawał branżowy miesięcznik „FilmPro. Filmowy Serwis Prasowy”.

W 1996 r. filmoznawcy z Uniwersytetu Jagiellońskiego opuścili Instytut Filologii Polskiej i współtworzyli Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej, a Katedra Filmu i Telewizji została przekształcona w Instytut Sztuk Audiowizualnych, z którym Andrzej pozostał związany przez kolejnych trzydzieści lat. W tym czasie zaskoczył wszystkich współpracowników zmianą zainteresowań badawczych, ponieważ zaczął pisać o reklamie. Efektem nowej pasji były dwie monografie autorskie (*Zrozumieć reklamę* /2001/ i *Znaki na sprzedaż. W stronę integracyjnej teorii reklamy* /2005/) oraz jedna zredagowana wspólnie z Andrzejem Bartczakiem (*Ze świata reklamy*, 1999). Za prace nad teorią reklamy otrzymał w 2001 r. stopień doktora habilitowanego. Nie oznaczało to bynajmniej rozstania z kinem, ponieważ równolegle pracował nad dwoma leksykonami: *100 filmów grozy* (1999) i *100 filmów science fiction* (2000) (ten napisaliśmy razem) oraz antologią *Kino końca wieku* (2000), co zapowiadało rychły powrót do głównego nurtu filmoznawstwa.

Na początku nowego wieku przystąpiliśmy do urzeczywistnienia dawnego pomysłu, czyli przygotowania monografii kanadyjskiego reżysera, który fascynował nas od początku studiów: *David Cronenberg: rozpad ciała, rozpad gatunku* (2003) (niektóre rozdziały pisaliśmy razem, inne osobno). Dwie kolejne książki Andrzej poświęcił autorom, których twórczość była mu szczególnie bliska: *Nam niebo pozwoli. O filmowej i telewizyjnej twórczości Todda Haynesa* (2004) oraz *Dotykając lustra. Melodramaty Douglasa Sirka* (2006). W tym czasie wydawnictwo Rabid zainicjowało serię *Autorzy kina europejskiego* – pierwszy tom zredagowały Grażyna Stachówna i Joanna Wojnicka, jednak pięć kolejnych przygotowali Andrzej Pitrus i Alicja Helman. To właśnie Profesor Helman była współautorką podręcznika *Podstawy wiedzy o filmie* (2008) oraz współredaktorką dwóch kolejnych opracowanych przez niego tomów zbiorowych: *Gesty, obrazy, teksty. Kino Hala Hartleya* (2007) oraz *Monografia miłości* (2021).

W pisanych przez siebie tekstach Andrzej sięgał do różnych metodologii – psychoanalizy, dekonstrukcjonizmu, feminizmu, gender studies, semiotyki, teorii

krytycznej – co nie świadczy bynajmniej o eklektyzmie i niezdecydowaniu, lecz raczej o niezaspokojonym głodzie wiedzy i poszukiwaniu wciąż nowych obszarów badawczych. Profesor Andrzej Gwóźdź tak scharakteryzował jego dorobek: *W wielości tekstów kultury audiowizualnej Pitrus tropi ciągłość określonych modeli zapośredniczenia świata w obrazach, światopoglądów ekranowych oraz ideologii widzialności – niezależnie od tego, czy porusza się w obrębie „wysokich” jego nurtów bądź klasyków kina, czy też bierze na warsztat kino popularne (to zresztą najczęściej). Dlatego między innymi tak często powraca do raz podjętych wątków, myśli napoczęte w jednym artykule rozwija w innych, refleksja naszkicowana we wcześniejszych pomysłach pączkuje w kolejnych studiach, by pojawić się w postaci dojrzałej w monografii autorskiej.*

Spełniając z nadlatkiem wszystkie wymagania stawiane wybitnym uczonym, Andrzej Pitrus otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych w wieku zaledwie 41 lat. Jego osiągnięcia w zakresie kształcenia kadry akademickiej są imponujące: wypromował trzynastu doktorów, był recenzentem w ponad trzydziestu przewodach doktorskich, postępowaniach habilitacyjnych i profesorskich, pisał liczne ekspertyzy (m.in. jako biegły sądowy) oraz jedną opinię w sprawie o nadanie tytułu doktora *honoris causa*.

W ostatnich latach głównym obszarem jego zainteresowań stała się szeroko rozumiana sztuka wizualna i to jej poświęcił swoje najważniejsze prace: *Zanurzony. O sztuce Billa Violi* (2015) oraz *To nie jest sztuka, panie profesorze. Artysty i ich technologie* (2018). Na uwagę zasługuje również cykl artykułów publikowanych w „Ekranach” w latach 2013-2017, w których przybliżał czytelnikom twórczość takich artystów, jak Nam June Paik, Bruce Nauman, John Baldessari, Joan Jonas, Roy Ascott, Jenny Holzer, Luc Courchesne i wielu innych. Pobocznym nurtem jego działalności była aktywność krytyczna i publicystyczna, prowadzona z powodzeniem na łamach miesięcznika „Kino”, z którym był związany od początku kariery filmoznawczej.

Przyglądając się dokonaniom naukowym Andrzeja Pitrusa, trudno wyobrazić sobie uczonego bardziej wszechstronnego, o szerszych horyzontach, potrafiącego w pasjonujący i kompetentny sposób pisać o każdej dziedzinie sztuki. Zajmował się kinem gatunkowym (science fiction, melodramat, horror) i niezależnym (John Cassavetes, John Waters), kinematografiami dalekowschodnimi (kino sztuk walki) i europejskimi (Lars von Trier, Pier Paolo Pasolini), kinem eksperymentalnym (Su Friedrich, Chris Marker) i wideo-artem (Bill Viola), serialami telewizyjnymi (eseje na łamach „Kina”) i gramami komputerowymi (monografia *Olbrzym w cieniu. Gry wideo w kulturze audiowizualnej*, 2012), teorią filmu (obszerne hasła poświęcone diegezie i przedstawieniu w *Słowniku pojęć filmowych*) i teatrem współczesnym (publikował recenzje z przedstawień reżyserowanych przez Romea Castelluccio i Pippo Delbono). Ostatnią książkę, *Przełtyśki piękna. Spotkania z Jonasem Mekasem* (2022), można uznać za podsumowanie jego dojrzałego stylu, w którym osobista perspektywa łączy się z refleksją naukową. Wybór określonej strategii interpretacyjnej uzasadniał tym, że dzieła litewskiego artysty odnoszą się do przeżyć autobiograficznych, są wypełnione obrazami wspomnień ludzi, miejsc i zdarzeń, które ukształtowały jego sztukę. Podobnie jak bohater monografii, w przyjętym przez siebie podejściu Andrzej widział analogię do własnych wyborów i doświadczeń życiowych.

Pomimo pogarszającego się stanu zdrowia nie zrezygnował z intensywnej pracy dydaktycznej i naukowej. Przede wszystkim zamierzał ukończyć monografię twórczości Douglasa Sirk’a i Rainera Wernera Fassbindera, która miała się ukazać w serii „Niemcy – Media – Kultura”. Z początkiem wiosny bieżącego roku zaangażował się w projekt „Wykorzystanie sztuki jako możliwej metodologii badawczej”, realizowany na macierzystej uczelni, w którym praktyki artystyczne zostały potraktowane jako narzędzie poznania naukowego. Punktem wyjścia było założenie, że sztuka może pomagać w terapii oraz służyć jako sposób eksploracji, rozumienia i przedstawienia ludzkiego doświadczenia. Co pewien czas wracał również do pomysłu napisania nowej powieści – jako prozaik debiutował w 2019 r. – której roboczy tytuł brzmiał *Nasza miłość jest pożegnaniem*. Mam nadzieję, że choć jedno z tych przedsięwzięć doczeka się wydania książkowego jako swoisty testament pozostawiony przez mojego Przyjaciela.

Krzysztof Loska

Profesor zwyczajny na Uniwersytecie Jagiellońskim, wiceprezes Polskiego Towarzystwa Badań nad Filmem i Mediami, członek Komitetu Nauk o Sztuce PAN; zajmuje się historią filmu, zwłaszcza kinem azjatyckim. Autor stu pięćdziesięciu artykułów naukowych (publikowanych w „Kwartalniku Filmowym”, „Studiach Filmoznawczych”, „Przeglądzie Kulturoznawczym”, „Ekranach”, „Kulturze Współczesnej”, „Ethosie” i in.) oraz dwunastu książek, m.in.: *Dziedzictwo McLuhana – między nowoczesnością a ponowoczesnością* (2001), *Hitchcock: autor wśród gatunków* (2002), *David Cronenberg: rozpad ciała, rozpad gatunku* (2003, wspólnie z A. Pitrussem), *Tóżsamość i media. O filmach Atoma Egoyana* (2006), *Poetyka filmu japońskiego* (2009), *Kenji Mizoguchi i wyobrażenia melodramatyczne* (2012), *Nowy film japoński* (2013), *Mistrzowie kina japońskiego* (2015), *Postkolonialna Europa: etnoobrazy współczesnego kina* (2016), *W cieniu Imperium Wschodzącego Słońca. Japoński projekt kolonialny i kultura filmowa w Azji Wschodniej* (2022).

Professor of Humanities in the Institute of Audiovisual Arts, Jagiellonian University in Kraków. He is the vice-president of the Polish Society for Film and Media Studies and member of Editorial Advisory Board of the bi-monthly *Ekran*. He has authored 150 papers and dissertations on media, popular culture, film history and Japanese cinema, published in various journals (*Kwartalnik Filmowy*, *Studia Filmoznawcze*, *Przegląd Kulturoznawczy*, *Ekran*, *Kultura Współczesna*, *Ethos*) and edited volumes. He has published twelve books (in Polish), e.g. *Dziedzictwo McLuhana – między nowoczesnością a ponowoczesnością* [McLuhan's Legacy: Between Modernity and Postmodernity] (2001), *Poetyka filmu japońskiego* [Poetics of Japanese Cinema] (2009),

Kenji Mizoguchi i wyobraźnia melodramatyczna [Kenji Mizoguchi and the Melodramatic Imagination] (2012), *Nowy film japoński* [New Japanese Cinema] (2013), *Mistrzowie kina japońskiego* [Masters of Japanese Film] (2015), *Postkolonialna Europa: etnoobrazy współczesnego kina* [Postcolonial Europe: Ethnoscapes of Contemporary Cinema] (2016) and *W cieniu Imperium Wschodzącego Słońca. Japoński projekt kolonialny i kultura filmowa w Azji Wschodniej* [In the Shadow of the Empire of the Rising Sun: Japanese Colonial Project and Film Culture in East Asia] (2022).

krzysztof.loska@uj.edu.pl